
ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 007:005.591:316.323.7:32.019.51:908«1920»

DOI 10.32840/cpu2219-8741/2022.3(51).9

I. С. Бондаренко

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
e-mail: lystopad.iryana@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8945-986
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69000

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДВІСНИКИ ПРОГРАМИ «ДЕРЖАВА У СМАРТФОНІ»: СОЦІАЛЬНИЙ ІНЖИНІРИНГ У РОЗРОБКАХ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ ПРАЦІ (1921–1929)

Мета дослідження – дослідити науковий доробок Всеукраїнського інституту праці (1921–1929 рр.) і відтворити об'єктивну картину розвитку вітчизняної школи соціального інжинірингу.

Методологія дослідження. У процесі дослідження були використані такі методи: аналізу й синтезу, історико-системного аналізу – для вивчення наукової періодики 20-х рр. ХХ ст. та виявлення спільних констант у науковому осмисленні заявленої проблематики; соціально-комунікаційний підхід й історико-порівняльний метод оцінювання історичних фактів уможливили відтворення об'єктивної панорами становлення вітчизняної школи соціального інжинірингу.

Результати. Переконаливо доведено, що наукова організація праці мала стати полігалузевим проєктом і державною управлінською програмою, спрямованими на модернізацію індустріальної й адміністративної системи нової країни. Взяти великий старт, представники Всеукраїнського інституту праці в досить короткі терміни підготували унікальний науковий фундамент державних і промислових реформ, ба більше, вони змоделювали точний, вправний, енергономічний образ робітника – людини, здатної органічно відчувати себе не лише в нових інженерно-технічних, а й суспільно-політичних умовах. Диференційовано поняття «соціального інжинірингу», «наукового менеджменту», «наукової організації праці», вказано на їх науково-прикладну специфіку.

Новизна. У статті реабілітується дотепер недосліджений доробок Всеукраїнського інституту праці; до наукового обігу долучаються нові історичні факти розвитку вітчизняної періодики.

Практичне значення. Одержані результати можуть бути використані в освітньому процесі вищої школи, а також у реконструюванні правдивої картини формування ідеї української державності на науково-технологічних засадах.

Ключові слова: наукова організація праці, соціальнокомунікаційні технології, соціальний інжиніринг, пропаганда, реклама, цифрова трансформація.

I. Вступ

У добу російсько-українського протистояння в нашому суспільстві відбувається стрімке переосмислення наративів радянської пропаганди, вживлених у свідомість українців через спільні соціокультурні практики советського гуртожитку. Водночас у горнилі воєнних подій зазнає своєрідного знезараження дискурс української історії, що віками спотворювався ворожим ідеологічним фальшуванням нашої минувшини. Сьогодні, аналізуючи забутий масив архівного матеріалу щодо розвитку вітчизняної науки, можемо стверджувати, що Україна завжди мала інтелектуальний ресурс, здатний звершити технологічний прорив нашої держави навіть у часи кривавого соціального інжинірингу СРСР.

Так, у 20-ті рр. ХХ ст. когорта харківських учених замислила зухвалий план технологічної модернізації не лише індустріальної системи, а й менеджменту всієї країни. Спираючись на західноєвропейський досвід і цінності, використовуючи потенціал обчислювальної техніки, учені Все-

українського інституту праці представили унікальні проекти соціального інжинірингу різних суспільних інститутів. Магістральною ідеєю наукових розробок українських учених поставало адміністрування через цифрову обробку стратегічного інформаційного ресурсу. Така собі футуристична модель реалізованого нині проекту цифрової трансформації України.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Метою дослідження постає репрезентація/реабілітація наукового доробку Всеукраїнського інституту праці. Представникам харківської школи соціального інжинірингу (Ф. Дунаєвський, О. Ліberman, М. Сиркін) у період 1921–1929 рр. вдалося реалізувати низку успішних технологічних інновацій, що повністю трансформували режими функціонування індустріальних об'єктів України. Харків'яни, чи не єдині у тодішній науці, подали математично вивірені програми оптимізації праці великих підприємств, а також оригінальні платформи реформування адміністративної системи країни.

У процесі вивчення наукової періодики 20-х рр. ХХ ст. були застосовані методи аналізу й синтезу, історико-системного, історико-порівняльного аналізу й соціальнокомунікаційного методу оцінювання історичних фактів, що уможливило відтворення не лише об'єктивної панорами становлення вітчизняної школи соціального інжинірингу, а й фіксації фактів і спроб побудови незалежної, технологічної України в лещатах тоталітарного режиму.

III. Результати

У період «форсованої» індустріалізації, наслідків Першої світової війни та жовтневої революції відбулися незворотні процеси трансформації суспільного буття, масової свідомості й поведінки. Світова наука, чутливо реагуючи на глобальні катаклізми, мусила виробити нову методологічну модель оцінювання соціальних фактів. Починаючи з кінця ХІХ ст., у науці намітилася тенденція до практичного спрямування дослідницьких пошуків. Західні й вітчизняні учені концентрують увагу на розробці практичних прикладних систем – технологій і винаходів.

Першою сферою діяльності людини, на якій апробувалися наукові технології й експерименти, стала царина праці. Труд, як особливий соціально-економічний чинник суспільного прогресу, в умовах індустріалізації набуває принципово іншої якості та значення. Машини змінили характер праці, роль людини на виробництві, а також ставлення самої особистості до своєї діяльності. Інновації, а по суті, соціальні технології, Ф. Тейлора, Ф. і Л. Гілбертів, Г. Емерсона, Г. Ганта були спрямовані на адаптацію людини в індустріальному / «залізному» / «машинному» просторі. Численні експериментальні методики доводили, що науковий підхід до організації праці спричиняє інтенсифікацію продуктивності праці, а отже, впливає на загальні показники зростання національної економіки та формує особливу соціокультурну формацію – «суспільство добробуту» («welfare state»). Пізніше інструментарій наукового менеджменту охопить не тільки сферу промислового виробництва, а й зону суспільного буття людини.

У 20-х рр. ХХ ст. відбувається імплантація американських і західноєвропейських моделей організації виробництва в індустрію молодого радянського країни. Це був дуже амбітний план відтворення зруйнованої економічної системи, репрезентований передусім через ідеологічний формат пропагандистських технологій. Радянська версія тейлоризму в тодішньому соціальнокомунікаційному дискурсі фігурувала під декількома взаємозамінними назвами: «наукова організація праці», «наукова організація управління», «наукова організація виробництва», «адміністративна техніка», «організаційна механіка», «раціоналізація», «соціальний інженеризм», «соціальна інженерія», «реконструкція господарства». Усі ці поняття відображали динаміку формування наукової думки щодо управління суспільними системами та конструювання нової соціалістичної країни.

Українські, а згодом радянські вчені долучилися до активної розробки концепцій підвищення продуктивності праці, раціональної розбудови індустріальних об'єктів, ефективного менеджменту. Вітчизняні студії соціального менеджменту були спрямовані на розробку позитивних реформ у сфері економіки, промисловості, спеціалізованої освіти. Українські учені використовували увесь арсенал експериментальної науки, демонструючи професіоналізм у застосуванні статистичних і соціологічних методів дослідження.

Харківські дослідники наріжним каменем розвитку країни вважали ефективну розбудову індустріального підприємства, що ґрунтувалася на ефективному управлінні й раціональній організації праці. Ф. Дунаєвський та його соратники не закладали у свій проект жодного політичного конструкту. Це була абстрагована від ідеології теорія економічного зростання. Науковий менеджмент, апробований на конкретному підприємстві як мікроструктурі цілого суспільства, мав стати відправною точкою всіх державних інновацій. Насправді концепція наукового управління Всеукраїнського інституту праці була максимально наближеною до світового досвіду соціальної інженерії, спрямованою на економічний поступ суспільства шляхом ефективних реформ, розвиток соціальної структури й підвищення рівня життя населення.

Ф. Дунаєвський уже в перших публікаціях наголошує на проблемі соціального статусу радянських робітників й управлінців. Дослідник намагався пояснити кореляцію між соціальною структурою нового суспільства та змістом і культурою самого процесу праці. Натомість О. Гастев,

П. Керженцев (представники російської школи «соціального інженеризму») пропонували суто технічний паспорт праці, безвідносний до самої людини. У їх концепціях індивід поставав важливим елементом машинного механізму, який через професійно-технічне навчання мав чітко та вправно продовжувати автоматичний процес конвейєрного виробництва. Зауважимо, концепцію наукової організації праці О. Гастева не можна точно кваліфікувати як проект оптимізації економіки країни. Радше – це система виховання / конструювання нової людини в умовах індустріального виробництва. Це стандартизований конвейєр продукування радянського робітника, «технічними» параметрами якого постають механізм рухів, сила удару, розуміння машини, ентузіазм, суворота дисципліна.

У визначенні критеріїв продуктивності праці Ф. Дунаєвський не оперував модними концептами тієї епохи, як-от «революційний ентузіазм», «трудова відвага», «творчий подвиг». Ба більше, він заперечував саму філософію цих соціально-трудова стимулів, пояснюючи: «сили людей, як би ми не враховували їх походження і природу, не є чимось сталим за своїм можливим ефектом. Сили людей, як хвилі океану, то здіймаються, то спадають нижче свого середнього рівня, отруюючись втомою або невірою» [3, с. 59]. Така об'єктивна оцінка емоційного резерву трудової діяльності середньостатистичного робітника, зрозуміло, перебувала поза ідеологічним контекстом радянської бутності.

У цілому концепція адміністративного потенціалу Всеукраїнського інституту праці була позбавлена будь-яких пропагандистських конотацій. На цьому наголошує і Д. Михайличенко, зазначаючи: «члени харківського гуртка “романтиків-технократів” не були своїми в середовищі РКП(б) і, на відміну від лідерів НОП Москви, прямо не залучалися в ідеологічні дискусії» [7, с. 101].

На початку 20-х рр. ХХ ст. Ф. Дунаєвський запропонував кібернетичну систему управління інформаційними потоками. Авторський «неупереджений» аудит мав досягатися на основі технічного оснащення бухгалтерського обліку. Дослідник зазначав: «Сучасні машини типу Powers дозволяють керівникові отримувати всі необхідні суми не тільки за будь-якими “рахунками”, а й за іншими, найдетальнішими ознаками, – без єдиного обліковця, без єдиного запису до книги, без єдиного переписування. [...] Ці машини дозволяють довести облік до такої міри деталізації, точності й своєчасності, які досі не були відомими людству» [3, с. 63].

Ф. Дунаєвський та його соратники вперше актуалізували в радянській практиці наукової організації праці можливість автоматизованої обробки даних, об'єктивність якої мала б забезпечити коректність управлінських рішень. Зрозуміло, країна, у якій домінувала політична частина надбудови над економічним базисом соціалізму, не могла прийняти цей новаторський проект. Економіка соціалістичної держави десятиліттями скеровувалася в режимі «ручного управління».

Магістральна ідея концепції раціоналізації розпорядку Ф. Дунаєвського матеріалізувалася в гаслі: «Револуція в обліку (навіть без його машинізації) – перший крок до дійсно серйозного перетворення розпорядку» [3, с. 64]. На думку дослідника, раціоналізований розпорядок у досить короткі терміни призведе до колосального уточнення функцій окремих операторів та спрощення адміністративної машини. У цьому виражалася сутнісна ознака соціального інжинірингу – продуктивне («дієве») реформування економічної сфери, що зумовлює прогресивний поступ суспільства. Це була концепція не механічного «дресирування» опорно-рухової системи людини на точність і силу «трудова удару» (О. Гастев), а конструктивна програма дій (доволі проста і досяжна в її реалізації) щодо підвищення рівня життя кожного громадянина соціалістичної держави.

Варто зауважити, що дослідник у цьому контексті порушує питання агітації. У його розумінні пропагандистський наратив мав формуватися тільки навколо питань розвитку економіки, підвищення організаційної культури, упровадження нової системи обліку. У такій інтерпретації комунікаційні технології спрямовувалися не на маніпулятивну обробку інформації й емоційне стимулювання робочого класу на трудові подвиги, а на конструктивний діалог з аудиторією. Так, учений зауважує: «зараз ми знаходимося на тій стадії, коли можна перейти до агітації та перших спроб реалізації проекту. Нами розроблена (з усіма формами, інструкціями й калькуляціями собівартості) схема такого здійснення обліку податкових надходжень, обороту нашої роздрібною торгівлі та її складів, уже підготовлене ґрунтовне дослідження щодо розробки такого обліку для виявлення продуктивності продавців» [3, с. 64]. Результати діяльності Всеукраїнського інституту праці нагадують моделі соціальної інженерії, успішно запроваджені у Швеції й Фінляндії у період після Другої світової війни.

Ф. Дунаєвський у статті «Про індустріалізацію в управлінській роботі» (1925) намагався комплексно пояснити генетичні витоки бюрократії та виявити «соціальний діагноз» цієї адміністративної системи на теренах Радянського Союзу. Учений вбачав дієвими формами подолання державного й індустріального бюрократизму демократизацію центральної влади, децентралізацію управління й надання максимальних повноважень муніципальним органам, правильне районування, грамотний підбір корпусу службовців, активну участь центральної влади у житті регіонів.

Ф. Дунаєвський пропонує програму вирішення цієї проблеми. По-перше, створити, виховати «проміжну ланку» нового типу, по-друге, зменшити потребу в ній. Перший шлях, за прогнозами вченого, мав довгострокову перспективу, оскільки потребував ретельного підбору персоналу,

його глибокої підготовки й тренування, системи «дужої» стимуляції. Реалізація другого передбачала раціоналізацію адміністративної машини, точніше, її зменшення за рахунок задіяння лічильно-аналітичної техніки («accounting machines»). Дослідник знову апелює до досвіду Заходу, називаючи галузі, де ці машини виконують «наукову обробку масових фактів» [1, с. 64], – бухгалтерія, статистика, страхові й банківські послуги, митниця, податкова служба.

Помітно, що команді Ф. Дунаєвського бракувало практичної роботи з лічильно-аналітичною апаратурою, але вони інтуїтивно відчували: подальший розвиток суспільства буде залежати від науково-технічного прогресу. Упевнені, за умови нормального функціонування Всеукраїнського інституту праці, талановитий колектив учених міг би незабаром створити унікальні винаходи у сфері обчислювальної техніки й автоматизації виробництва. На той час очільник Інституту міг лише проводити агітаційно-роз'яснювальну роботу щодо користі впровадження технічних засобів до системи управління. Він запевняв: «Будь-які показники, що можуть зацікавити центр, можуть бути отримані безпосередньо з сирого документального матеріалу й цілком автоматично, без усілякого виписування даних, навіть без переписування – вони відразу будуть видрукувані автоматично» [1, с. 65].

Ф. Дунаєвський намагався пояснити буквально «на пальцях» принцип роботи лічильно-аналітичної машини – про «переклад мови накреслень на мову, зрозумілу техніці» [1, с. 66], про способи перфорування карток машиною тощо. Утім, на той час в умовах економічної й суспільно-політичної кризи проблема автоматичної обробки інформації була не просто незрозумілою, а фантастичною. Мрія колективу прогресивних учених про раціоналізацію / скорочення «адміністративної ємності», «громіздкого штату» службовців залишилася нездійсненою. Ф. Дунаєвський розумів, що технічне оснащення адміністрування не може відразу подолати бюрократію і вирішити всі проблеми соціальної культури.

У 1927 р. Ф. Дунаєвський у часописі «Техніка управління» звітував про перші успіхи Всеукраїнського інституту праці у галузі впровадження механізації обліку на виробництві. Точніше, дослідник розповідає про практику експлуатації лічильно-аналітичної системи Powers в умовах науково-дослідного експерименту. Учений з болем констатував факт «інституційного партикуляризму» [4, с. 19] та «вузькості кругозору» [4, с. 19] у сприйнятті доцільності й корисності такої техніки радянськими господарниками. Він зауважував: «Дуже, дуже рідко траплялися серед відвідувачів Інституту такі, які дійсно розуміли справжню суть цих машин та перспективи їх застосування» [4, с. 19]. Ф. Дунаєвський через численні наукові публікації вкотре пояснював усі зиски лічильно-аналітичних машин у різних сферах народного господарства. Дослідник наголошував, що технічна обробка інформації механізує всі статистичні розробки, економить бюджетні кошти, спрощує систему обліку, робить усі розрахунки точними й об'єктивними та, головне, ліквідує бюрократичну тяганину.

Сутнісною характеристикою «технічної епохи» дослідник називає механізацію не тільки «мускульної» роботи, а й «реактивної роботи мозку» [4, с. 23]. Учений передбачав перспективу науково-технічного прогресу людства, тому йому так боліли проблеми адміністративної безграмотності й технічної відсталості країни. У низці наукових публікацій Ф. Дунаєвський з жалем говорив про небажання очільників системи народного господарства впроваджувати й бодай зрозуміти передові розробки Всеукраїнського інституту праці.

Найціннішим було те, що Всеукраїнський (Харківський) інститут праці виконував дуже важливу науково-прикладну роль у розбудові української економіки тих часів. Так, Ф. Дунаєвський зазначав, що протягом тільки піврічної експлуатації системи Powers ученими інституту були здійснені такі проєкти: складання відомостей зарплати, калькуляційних відомостей, відомостей складської наочності для заводу «Серп і Молот»; усі бухгалтерські роботи (від журналу, дебетових і кредитових рахунків до оборотних і шахових балансів) для Харківського відділення «Хімвугілля»; повна статистична розробка основних матеріалів тракторовикористання усієї України, теоретична варіаційно-статистична розробка матеріалів психологічних дослідів декількох тисяч учнів з тринадцяти різноманітних тестів [4, с. 18–19]. За свідченням ученого, колектив інституту, використовуючи наявну техніку, міг би реалізувати у восьмимісячний термін масштабний проєкт всесоюзного перепису населення.

Ф. Дунаєвський називає трендом індустріальної епохи конструювання. Найяскравішим прикладом сучасної раціональної організації й «гігантського використання конструктивної думки» [2, с. 40] він вважав «комбінат» Г. Форда. Дослідник згадує конструкторське бюро автомобілебудівної компанії, яка, за його даними, за рік розглядає близько двадцяти п'яти конструкторських рішень. Учений висуває ідею запровадження таких науково-конструкторських лабораторій у систему радянського народного господарства. На його думку, кожне «гігантське» підприємство країни повинно мати своє патентне й конструкторське бюро. Причому учений пропонує залучати до конструкторської діяльності простих робітників: шляхом попереднього тестування, підбору й подальшого навчання можливо запровадити безперервний кадровий цикл підприємства. Отже, індустріальний об'єкт мав стати простором професійного, особистісного, наукового звершення людини.

У розрізі проблеми впровадження обчислювальної техніки в українську промисловість у період активної індустріалізації країни варто згадати одного з видатних представників Всеукра-

їнського інституту праці О. Лібермана. У 1925 р. учений очолив профільну лабораторію організаційного аналізу, а протягом 1925–1929 рр. вивчав досвід уведення машинної обробки інформації у господарстві Німеччини. За його ініціативи у 1925 р. була створена перша в СРСР машинолічильна станція на харківському заводі «Серп і Молот»; під керівництвом Ф. Дунаєвського й О. Лібермана була розроблена й апробована на практиці система виробничого обліку за методом Standard Costing. Український економіст вважається автором реформи економічної політики СРСР 1965 р., яка передбачала часткову децентралізацію управління підприємствами, надання виробничим установам більшої господарської самостійності, скорочення кількості директивних планових показників, збільшення інтегральних показників економічної ефективності виробництва (прибутку й рентабельності), врешті-решт, стимулювання праці робітників. По суті, це була ринкова модель радянської економіки.

У 1927 р. у всесоюзному часописі «Техніка управління» була опублікована праця О. Лібермана «Машини аналітичного обліку» [6]. Це була чи не єдина в тодішній радянській науці праця, яка б так системно та кваліфіковано подавала матеріал про технічні інновації в галузі бухгалтерського, фінансового, управлінського обліку. Ба більше, у статті дослідник продемонстрував експериментальний досвід застосування лічильно-аналітичних машин в умовах українського індустріального виробництва. Це був справді неоціненний досвід для радянської науки й промисловості, оскільки на той час методикою аналітичного управління й технічної обробки інформації володіли лічені особи.

Тобто за зовсім незначний час лабораторних дослідів колектив українських учених накопичив солідну експериментальну базу, яку б згодом можна було втілити в реальну індустріальну практику. Україна була республікою з найпотужнішим індустріальним сектором економіки в Європі, причому будівництво промислових гігантів здійснювалося в режимі шаленого стимулювання й експлуатації людських зусиль. Безумовно, упровадження технологічних інновацій в індустріальні реалії стало б початком справжньої раціоналізаторської політики держави.

Варто зауважити, що О. Ліберман від початку створення Всеукраїнського інституту праці послідовно вивчав досвід раціоналізаторської роботи на харківських підприємствах. Це була його експериментальна тема, яку він успішно впроваджував у практику реального виробництва. Вражає спектр ілюстративного подання й обґрунтування результатів досліджень, здійснених О. Ліберманом. Кожен етап наукового аналізу учений унаочнював через численні креслення, рисунки, таблиці, діаграми, графіки, схеми, що вказувало на практичну значущість результатів дослідження. Уся наочність була експериментально підтверджена й вивірена на українських заводах, що і є красномовним прикладом вдалої науково-прикладної й дослідно-конструкторської роботи Всеукраїнського інституту праці.

Представники Всеукраїнського інституту праці мріяли змінити не лише індустріальну царину, а й модернізувати соціальний простір країни, наслідуючи яскраві маркетингові платформи Західної Європи. Показовою в цьому контексті є стаття О. Лібермана «Берлінські універсальні магазини» (1925), у якій дослідник, між іншим, характеризує форми рекламної комунікації та їх доцільність в умовах радянської торгівлі. Учений намагається пояснити успішність організаційних прийомів і своєрідної тактики «Левіафанів сучасної капіталістичної торгівлі» [5, с. 33]. Отже, рекламу дослідник відносить до організаційного (адміністративного, управлінського) сектору економічного розвитку.

О. Ліберман зауважував, що його аналіз не претендує на повноту відображення фактів фінансової політики цих торговельних закладів. Він оцінює їх специфіку з позицій пересічного споглядача, але навіть побіжний погляд науковця дозволив визначити принципи організаційної техніки берлінських універмагів. Учений повсякчас сміливо зазначав про «неврегульованість ринків постачання» [5, с. 36] советської торгівлі, про «бідність ринку збуту» [5, с. 36] і «низьку культуру персоналу» [5, с. 37] вітчизняних магазинів.

Відповіді для науковця були очевидними: така форма організації торгівлі є вигідною передусім для населення країни, тому універмаги, як економічні мікросистеми суспільства, можуть активно й успішно стимулювати виробництво товарів і послуг, формувати ринок праці, створювати умови для конкуренції. Зрозуміло, що наведені автором критерії є категоріальними ознаками ринкової економіки, неприйнятної для мобілізаційного типу советської економіки.

О. Ліберман, перебуваючи в системі нормованого постачання населення основними товарами й катастрофічного дефіциту, з подивом описував розкіш берлінського універмагу Wertheim – найбільшого у 20-ті рр. ХХ ст. торговельного центру Європи. Учений, не приховуючи захоплення, розповідав про модерністські архітектурні рішення універмагів Tietz, KDW (Kaufhaus des Westens) – скляні дахи, атріуми, ліфти. О. Ліберман захоплювався художнім конструюванням берлінських універмагів, де розташування елеваторів і торговельних відділів спонукало покупця ознайомитися з товарами численних крамничок. Дослідник вважав таке проектування найкращою формою реклами. А ще він з подивом констатував наявність акційних знижок і «традиційного передсвяткового продажу подарунків зі спеціальними виставками й активною рекламою» [5, с. 38]. О. Лібермана вражали й усілякі «зручності» для публіки: відділи швидкої фотографії, бу-

фети, концертні й театральні каси, бюро подорожей, радіоконцерти, супровід живої музики, безкоштовне навчання модним іграм.

Цей надзвичайний калейдоскоп організації торговельного простору О. Ліберман порівнює зі справжньою психологічною лабораторією, де майстерно «оформлюється й створюється купівельний настрій» [5, с. 38]. Дослідник розуміє, як за допомогою реклами, ошатності інтер'єру, грамотного дизайну, ввічливого й навченого персоналу продавців створюється неповторна атмосфера затишку. О. Ліберман вважав універмаг раціоналізаторською формою організації торгівлі, запевняючи, що це підприємство роздрібною торгівлі може слугувати майданчиком для порівняльного вивчення попиту, асортименту й динаміки обороту, для визначення норм праці персоналу, продукування реклами товарів і послуг. «Виставка-базар радянського виробництва» [5, с. 40], – так означив О. Ліберман можливу модель великих магазинів, які могли принести користь як споживачеві, так й економіці в цілому. Зауважимо, перший універмаг з'явився в Україні тільки у 1939 р. (Центральний універсальний магазин у Києві), однак він не відповідав технічним і сервісним новаціям західних аналогів.

Аналізуючи контент наукової періодики тих часів, дотичний до проблематики соціального управління й інженерії, ми знайшли декілька робіт, які відображали успішність втілення принципів наукової організації праці у функціонування українських підприємств – машинобудівного заводу «Серп і молот», Катеринославського заводу «Цепь», Смілянського рафінадного заводу, Макіївського комбінату «Югсталь». Отже, розробки Всеукраїнського інституту праці були почасти реалізованими.

IV. Висновки

Концепція побудови нової країни й радянського суспільства Всеукраїнського інституту праці є дійсно унікальним проєктом, оскільки не орієнтувалася на утопічні системи соціального інженеризму флагманів всесоюзного руху НОП – О. Гастева, П. Керженцева. Колектив українських учених тримав курс на американські й західноєвропейські практики модернізації виробництва та управління суспільними системами. Ф. Дунаєвський, О. Ліберман, М. Сиркін визнавали прогресивність інновацій закордонного досвіду, уже апробованих людством програм реформування суспільних інститутів і намагалися безболісно, раціонально втілити ці здобутки в понівечену революцією плоть соціального організму. Їх цікавили всі аспекти справді результативного соціального інжинірингу Заходу. Усі перші роки функціонування Всеукраїнського інституту праці були позначені невпинною, на жаль, лабораторною, роботою ліквідації радянської бюрократичної системи, конструктивним поясненням слабких позицій державного апарату, популяризацією розумних форм організації економіки.

Всеукраїнський інститут праці поставав центром експериментальної науки, колектив якого мріяв про модернізацію України. Наміри учених ішли врозріз з планами тодішньої політичної влади, адже вони замислили проєкти вільної від держави економіки, нової адміністративної культури, інтелектуального поступу країни. По суті, група харківських учених взяла старт масштабних соціоінженерних перетворень. Їх концепція суспільних змін передбачала грамотні економічні реформи, «механізований», «електорфікований» підхід до праці й процесу управління, підвищення рівня освіченості суспільства.

Список використаної літератури

1. Дунаевский Ф. Об индустриализации в управленческой работе. *Производство, труд, управление*. 1925. № 4 (6). С. 60–68.
2. Дунаевский Ф. О плановом руководстве рационализаторской работой. *Производство, труд, управление*. 1925. № 7 (9). С. 29–44.
3. Дунаевский Ф. О производительности труда советских работников. *Производство, труд, управление*. 1925. № 1–2 (3–4). С. 58–73.
4. Дунаевский Ф. Предпосылки механизации учетного дела. *Техника управления*. 1927. № 3. С. 17–28.
5. Либерман Е. Берлинские универсальные магазины. *Производство, труд, управление*. 1925. № 1–2 (3–4). С. 33–41.
6. Либерман Е. Машины аналитического учета. *Техника управления*. 1927. № 3. С. 28–43.
7. Михайличенко Д. Ю. Всеукраинский институт труда и становление харьковской школы научного менеджмента (1921–1930 гг.). *Гілея*. 2012. Вип. 60. № 5. С. 100–106.

References

1. Dunaievskiy, F. (1925). Ob industrializatsii v upravlencheskoy rabote [On industrialization in managerial work]. *Proizvodstvo, trud, upravlenie*, 4 (6), 60–68 [in Russian].
2. Dunaievskiy, F. (1925). O planovom rukovodstve ratsionalizatorskoy rabotoy [On the planned management of rationalization work]. *Proizvodstvo, trud, upravlenie*, 7 (9), 29–44 [in Russian].
3. Dunaievskiy, F. (1925). O proizvoditelnosti truda sovetskih rabotnikov [On labor productivity of Soviet workers]. *Proizvodstvo, trud, upravlenie*, 1–2 (3–4), 58–73 [in Russian].
4. Dunaievskiy, F. (1927). Predposylki mehanizatsii uchetnogo dela [Prerequisites for the mechanization of accounting]. *Tehnika upravleniya*, 3, 17–28 [in Russian].

5. Liberman, Ye. (1925). Berlinskie universalnyie magazyni [Berlin department stores]. *Proizvodstvo, trud, upravlenie*, 1–2 (3–4), 33–41 [in Russian].
6. Liberman, Ye. (1927). Mashiny analiticheskogo ucheta [Analytical accounting machines]. *Tehnika upravleniya*, 3, 28–43 [in Russian].
7. Mykhailychenko, D. (2012). Vseukrainskiy institut truda i stanovlenie harkovskoy shkolyi nauchnogo menedzhmenta [All-Ukrainian Institute of Labor and the formation of the Kharkov school of scientific management]. *Hileia*, 60, 5, 100–106 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29.07.2022.

Received 29.07.2022.

Bondarenko I. Historical Forerunners of the «State in a Smartphone» program: Social Engineering in the Development of the All-Ukrainian Institute of Labor (1921–1929)

The purpose of the research is to investigate the scientific achievements of the All-Ukrainian Institute of Labor (1921–1929) and to reproduce an objective picture of the development of the national school of social engineering.

Research methodology. In the research process, the following methods were used: analysis and synthesis, historical and systemic analysis – for the study of scientific periodicals of the 20s of the 20th century and the identification of common constants in the scientific understanding of the stated problems; the social and communication approach and the historical and comparative method of evaluating historical facts made it possible to reproduce an objective panorama of the formation of the domestic school of social engineering.

The results. The author convincingly argues that the scientific organization of labor was to become a multi-industry project and a state management program aimed at modernizing the industrial and administrative system of the new country. Representatives of the All-Ukrainian Institute of Labor in a fairly short time prepared a unique scientific foundation for state and industrial reforms and modeled an accurate, ergonomic image of a worker – a person who is able to feel comfortable not only in the new engineering and technical, but also in socio-political conditions. The author differentiates the concepts of «social engineering», «scientific management», «scientific organization of labor» and points to their scientific and applied specificity.

Novelty. The article rehabilitates the unresearched scientific results of the All-Ukrainian Labor Institute; new historical facts of the development of Ukrainian periodicals are added to the scientific circulation.

Practical importance. The results of the article can be used in the educational process of a higher school, as well as in the reconstruction of an objective picture of the formation of the idea of Ukrainian statehood, based on scientific and technological principles.

Key words: scientific organization of work, social and communication technologies, social engineering, propaganda, advertising, digital transformation.

Bondarenko I. Procesy historyczne poprzedzające programę «Kraj w smartfonie»: socjotechnika w opracowaniach Ogólnoukraińskiego instytutu pracy (1921–1929)

Celem badania jest poznanie dorobku naukowego Ogólnoukraińskiego Instytutu Pracy (1921–1929) oraz odtworzenie obiektywnego obrazu rozwoju narodowej szkoły socjotechniki.

Metodologia badania. W procesie badawczym zastosowano następujące metody: analiza i synteza, analiza historyczna i systematyczna – do badania czasopism naukowych lat 20. XX wieku oraz odnalezienie wspólnych stałych w naukowym rozumieniu przedstawionych problemów; podejście społeczno-komunikacyjne i historyczno-porównawcza metoda oceny faktów historycznych umożliwiły odtworzenie obiektywnej panoramy formowania narodowej szkoły socjotechniki.

Wyniki. Autorka przekonująco udowadnia, że naukowa organizacja pracy miała stać się projektem wielobranżowym i państwowym programem zarządzania, mającym na celu modernizację systemu przemysłowego i administracyjnego nowego kraju. Dzięki starannej pracy przedstawicieli Ogólnoukraińskiego Instytutu Pracy w dość krótkim czasie została opracowana wyjątkowa podstawa naukowa reform państwowych i przemysłowych, a ponadto wymodelowano dokładny, umiejętny, ergonomiczny wizerunek pracownika – osoby, która potrafi organicznie czuć się nie tylko w nowych warunkach inżynierijno-technicznych, ale także społeczno-politycznych. Autorka rozróżnia pojęcia «socjotechnika», «zarządzanie naukowe», «naukowa organizacja pracy», wskazując ich specyfikę naukową i stosowaną.

Nowość. W artykule jest brane pod uwagę dotychczas niezbadane opracowanie Ogólnoukraińskiego Instytutu Pracy; do obiegu naukowego włączane są nowe fakty historyczne z rozwoju czasopism ukraińskich.

Praktyczne znaczenie. Uzyskane wyniki mogą być wykorzystane w procesie edukacyjnym szkoły wyższej, a także w odtworzeniu prawdziwego obrazu kształtowania się idei ukraińskiej państwowości na podstawach naukowych i technologicznych.

Słowa kluczowe: naukowa organizacja pracy, technologie społeczno-komunikacyjne, socjotechnika, propaganda, reklama, transformacja cyfrowa.